

СЕКЦІЯ 4. ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.964.26:343.62-053.2:615.851
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-3-7>

**НАСИЛЛЯ ДИТИНИ: ПСИХОАНАЛІЗ, ПСИХОТЕРАПІЯ МЕНТАЛІЗАЦІЇ
ТА ДОСВІД АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПОСЛУГ У БРАЗИЛІЇ¹**

Вірна Жанна Петрівна,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри педагогічної та вікової психології
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Virna.Zhanna@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8134-2691>

Презентований матеріал розкриває історично-методологічний аспект психоаналізу насилля дитини на матеріалі південноамериканських теоретичних та прикладних досліджень. **Мета** статті полягає у бібліографічному огляді основних психоаналітичних основ розуміння насилля (на прикладі сексуального) та обговоренні сучасних проблем його прояву у дискурсі соціальної уразливості дітей та психотерапевтичних технологій роботи з ними. Визначений теоретико-методологічний курс аналізу сексуального насилля дитини використовує **методи**, що складаються з дослідницьких процедур бібліографічного огляду психоаналітичних досліджень і терапевтичних рекомендацій. Основними **результатами** дослідження є узагальнення положень, що психоаналіз З. Фрейда становив основу розуміння феномену насилля і агресивності, на якій вибудовуються допоміжні засоби глибинного вияву інтрапсихічних аспектів переживання наслідків травмування сексуальним насильством дитини; розглянуто базові характеристики сексуального насилля дитини (ознаки, види, наслідки) та наголошено на необхідності визначення змісту психологічних травм (симптомів) дитини та застосування психотерапевтичних технологій психоаналітичного спрямування, серед яких психотерапія менталізації займає провідну позицію; розширено розуміння процесів насильницьких ситуацій через роль інтерналізованих об'єктних відносин та стиль прив'язаності дитини; підкреслено, що травматичний сексуальний досвід пов'язаний із ментальною негативною проєктивною ідентифікацією; розкрито психологічні аспекти порушення менталізації, які визначають логіку психотерапії менталізації; зазначено прикладні дослідження з порушення менталізації та досвід бразильських психоаналітиків у психосоціалній допомозі дітям і підліткам, які стали жертвами сексуального насилля; окреслено мету, варіації та етапи проведення психотерапії менталізації; презентовані альтернативи забезпечення доступу до психотерапевтичного лікування дітей та підлітків, які стали жертвами сексуального насилля, системою соціально-психологічної допомоги. У **висновках** зазначено, що презентовані альтернативні варіанти психосоціальної допомоги з реструктуризації травми насилля, підвищення самооцінки та навчання захисній поведінці в дитячому віці знижує ризик повторної віктимзації та розвитку агресивної поведінки.

Ключові слова: *стиль прив'язаності, об'єктні відносини, символізація переживань, проєктивна ідентифікація, ментальна афективність.*

**CHILD VIOLENCE: PSYCHOANALYSIS, PSYCHOTHERAPY OF MENTALIZATION
AND EXPERIENCE OF ALTERNATIVE SERVICES IN BRAZIL**

Virna Zhanna Petrivna,
Doctor of Psychology (DrH),
Professor at the Department of Pedagogical and Age Psychology
Lesya Ukrainka Volyn National University

Virna.Zhanna@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8134-2691>

The presented material reveals the historical and methodological aspect of psychoanalysis of child violence on the material of South American theoretical and applied research. **The article is aimed** at a bibliographic review of the main psychoanalytic foundations of understanding violence (on the example of sexual violence), and discussion of modern problems of its manifestation in the discourse of social vulnerability of children

¹ Подяка Папському католицькому університету Парани (PUCPR) (м. Курітіба, Бразилія) за сприяння у дослідженні.

and psychotherapeutic technologies of work with them. The defined theoretical and methodological course for the analysis of child sexual abuse uses **methods** consisting of research procedures, bibliographic review, psychoanalytic studies and therapeutic recommendations. The main **results of the study** are a generalization of the provisions that psychoanalysis of Z. Freud formed the basis for understanding the phenomenon of violence and aggressiveness, on which auxiliary means of deep manifestation of intrapsychic aspects of experiencing the consequences of trauma by sexual violence of a child are built; the basic characteristics of sexual violence of a child (signs, types, consequences) are considered and the need to determine the content of psychological traumas is emphasized (symptoms) of the child and the use of psychotherapeutic technologies of psychoanalytic direction, among which psychotherapy of mentalization occupies a leading position; expanded understanding of violent situations through the role of internalized object relations and the child's attachment style; it is emphasized that traumatic sexual experience is associated with mental negative projective identification; revealed psychological aspects of mentalization disorders, which determine the logic of psychotherapy of mentalization; applied research on mental disorders and experience of Brazilian psychoanalysts in psychosocial assistance to children and adolescents who have become victims of sexual violence are indicated; the purpose, variations and stages of psychotherapy of mentalization are outlined; Alternatives to providing access to psychotherapeutic treatment for children and adolescents who have become victims of sexual violence with a system of social and psychological assistance are presented. The **conclusions** indicate that the presented alternative options for psychosocial assistance to restructure the trauma of violence, increase self-esteem and teach protective behavior in childhood reduces the risk of re-victimization and the development of aggressive behavior.

Key words: attachment style, object relations, symbolization of experiences, projective identification, mental affectivity.

Вступ

Проблема насилля та агресивності була і залишається актуальною, а в межах реального сьогодення, коли Україна потерпає від воєнно-терористичних дій країни-агресора росії, набуває особливого значення. Презентований матеріал орієнтований на узагальнення базових фрейдівських позицій і його послідовників щодо аналізу людської агресивності та психічних аспектів, пов'язаних із насильницькими імпульсами, а також на матеріал південноамериканських психологів, які мають напрацювання з жертвами найрізноманітніших видів насильства в контексті колоніалізму й неолібералізму в межах визнання людських прав на безпечне життя. Уважаємо, що подібного роду узагальнення стануть зручним провідником у професійному психологічному обґрунтуванні актів насилля та агресивності, які зустрічаються у різних сферах людського буття і соціальних інститутів, де дитинству відводиться особлива роль.

Мета статті полягає у бібліографічному огляді основних психоаналітичних основ розуміння насилля (на прикладі сексуального) та обговоренні сучасних проблем його прояву у дискурсі соціальної уразливості дітей та психотерапевтичних технологій роботи з ними.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Відразу зазначимо, що психоаналізу З. Фрейда відведено одне з перших місць концептуального розуміння інтрапсихічних аспектів насилля та агресії (Freud, 2010a; Freud, 2010b, Freud, 2011a), а також питань щодо зв'язку між сублімацією агресивного акту і розвитком цивілізації (Freud, 2011a). Поняття агресії в рамках психоаналізу тісно пов'язане як із фундаментальними концепціями індивідуального психічного функціонування, так і з більш широкими аспектами

розвитку людського цивілізаційного процесу. Саме З. Фрейд належить до тих пір спірна позиція щодо розгляду агресії як складового аспекту людської природи: «Така жорстка агресія ... викриває людей як диких звірів, які навіть не поважають представників свого виду» (Freud, 2011b: 48). На його думку, агресивність пов'язана з імпульсивною моторикою або деструктивним актом, який виникає у відповідь на підвищене збудження, яке потребує розрядки. Сприйняття збільшення збудження розглядається як загроза психічній організації через збої щодо символізації переживань (Freud, 2010b). Отже, суб'єкт міг би бути внутрішньо руйнівним, і тільки цивілізація обмежує бажання та стримує імпульси, цим і відрізняючи його від дикої людини.

Насильство як вияв агресивності найчастіше розглядається через садизм, що як агресивний інстинкт є результатом потягу до смерті і поряд з Еросом господарює над світом. Якщо садизм як компонент сексуального потягу виражається у застосуванні насилля чи то сили стосовно іншої людини, то мазохізм тісно пов'язаний із неусвідомленим почуттям вини (найчастіше йдеться про дитячу мастурбацію) (Freud, 2011a). Саме З. Фрейд визнає агресію не як наслідок власного імпульсу, а як зв'язок між сексуальністю і самозбереженням, про що в роботі «Інстинкт та його мінливості» він зазначає, що інстинктивні долі представлені протягом усього життя, включаючи звернення до своєї протилежності, повернення до самого себе, витіснення й сублімацію: стан реверсії до своєї протилежності може мати місце в процесі перетворення активності в пасивність чи то у зміні змісту, як-от перетворення садизму на мазохізм та перетворення любові на ненависть (Freud, 2010c).

З огляду на фрейдівські доробки, помічаємо, що з-поміж відмінностей агресивності та насилля між ними є багато спільного, але на зміну їх феноменальних форм вияву впливає соціально-історичний контекст. Удаючись до формовиявів насилля, буквально потрібно бути готовим до видовищ, які можуть супроводжуватися реальними діями або образами, що відображають зневагу символічного виміру життя. Насилля, набуваючи різноманітні форми, динаміку та ступінь інтенсивності, завжди містить факт порушення однією людиною прав і свобод іншої людини. Аналізуючи праці бразильських психоаналітиків, зібраних у колективній монографії «Насилля і психоаналіз: міждисциплінарна актуалізація» (Violência, 2021), усі дискусійні питання про відмінності та рівність і про умови визначення об'єктом нерівності, можна спостерігати фактично в історії колонізації Бразилії, входження якої у світову історію економіки базується на моделі світової влади та складається з артикуляції між колоніальністю влади, капіталізмом, державою та формою колективного контролю, європоцентризмом як способом контролю суб'єктивності/інтерсуб'єктивності. Ще одним важливим моментом щодо проявів насилля саме у Бразилії насильство є основною причиною смерті серед молоді. Так «у 2019 році зі 100 молодих людей віком від 15 до 19 років, які померли в країні з будь-якої причини, 39 були жертвами смертельного насильства» (Sequeira, 2021: 27). А за даними звіту «Освіта, яка захищає від насильства» Дитячого фонду ООН, зазначено, що Бразилія є першою за абсолютним числом убивств підлітків у світі; окрім того, близько 2,7 млн дітей залучаються до дитячої праці; 184 524 дитини зазнали сексуального насильства (між 2011 і 2017 рр.), з яких більше половини були у віці від 1 до 5 років; серед смертей хлопців від 15 до 19 років шість із 10 були спричинені вбивством; у 2017 р. 47 тис дітей були зареєстровані в інституційних закладах покарання (UNICEF, 2019).

У реаліях воєнного сьогодення України можемо спостерігати широкий перелік насильницьких злочинів проти дітей, що так само відображено у звітах ЮНІСЕФ, а також положеннях щодо забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (сексуальне насильство, булінг, примусова праця, вербування дітей для використання у збройних конфліктах, торгівля дітьми тощо) (Постанова Кабінету Міністрів України № 585). Психореабілітаційна робота з дітьми, які зазнали насильства, потребує постійного вдосконалення за рахунок розширення терапевтичних практик психологічної допомоги, і психоаналіз отримує одну з провідних позицій, який однозначно орієнтований

на клінічну роботу зі структурними аспектами особистості суб'єктів насильницьких патернів у ситуаціях помежового функціонування та з діагностикою психологічних патологій (Литвиненко & Чижевич, 2018; Кузікова та ін., 2022; Kernberg, 1995). Тому, беручи до уваги важливість поставлених проблем дитячого насилля (на прикладі сексуального), вважаємо доцільним розглянути та проаналізувати досвід сучасних південноамериканських психологів.

2. Методологія та методи

Визначений теоретико-методологічний курс аналізу сексуального насилля дитини складається з дослідницьких процедур бібліографічного огляду психоаналітичних досліджень і терапевтичних рекомендацій.

3. Результати та дискусії

Сексуальне насилля над дітьми визначається як сексуальна експлуатація дитини особою, що знаходиться на більш вищій стадії психосексуального розвитку. Л. Вільямс наголошує на тому, що дитина у таких випадках використовується як засіб для сексуальної стимуляції без необхідності проникнення (Williams, 2003). Таким чином, дотики, ласки, оральний секс або ситуації, де немає фізичного контакту, як-от вуаеризм, домагання та ексгібіціонізм, теж вважаються сексуальним насиллям.

Також слід уважати, що сексуальне насилля може бути як внутрішньосімейним (коли насильник є членом сім'ї, тобто здебільшого йдеться про батька, вітчима або брата жертви), так і позасімейним (насильник не є членом сім'ї) (Kristensen, 1996). У першому випадку зловживання відбувається більше одного разу, ніж у другому. Але загалом є помітні труднощі в якісній оцінці частоти насилля, адже про випадки сексуального насилля часто не повідомляється в силу страху жертви перед агресором або сорому з приводу такої події. Тому, як вважають L. Pfeiffer & E. Salvagni (2005), потрібно вміти розпізнавати поведінку дитини після сексуального насилля, що є дуже складно для батьків, особливо якщо насилля відбувається у сім'ї.

У цьому контексті мусимо наголосити, що в сучасних психоаналітичних роботах розширено розуміння процесів насильницьких ситуацій через роль інтерналізованих об'єктних відносин, характеристик насилля та стилю прив'язаності дитини (Kernberg, 1995; Kronbauer & Meneghel, 2005; Maciel & Rosemburg, 2006 та ін.). При цьому найвагоміша роль відведена характеристикам зв'язків, установлених у примітивних відносинах із батьківськими фігурами, а також характеристиками репрезентацій об'єктів, отриманих у результаті цих взаємодій

(Lamanno-Adamo, 1999). А на основі закріплення психічних уявлень про себе і про іншого в дитинстві, а також на основі дитячих фантазій і спогадів та прив'язаностей С. Шмідтом-Хеллероу запропоновано оригінальну модель організації психічного апарата та його впливу на підтримку та регулювання потягів (Schmidt-Heller, 2002). В. Ламанно-Адамо на прикладі домашнього насилля стверджує, що насильницька поведінка є результатом психічних викривлень щодо реальності, а саме належності дитини до сімейної групи та її вміння розрізнити фантазії й реальні факти; на основі цих викривлень вибудовуються психологічні захисти витіснення і заперечення, що підтримують захист Его від надмірної тривоги (Lamanno-Adamo, 1999). Д. Зоскі вважає, що насильницька взаємодія пов'язана з недоліками щодо здатності переносити втрату об'єкта любові з переважанням нарцистичних елементів у структурі особистості або із ситуаціями едипального характеру чи то ситуаціями змагання, що провокується страхом кастрації (Zosky, 1999).

Презентовані характеристики насильницької взаємодії стосуються особи насильника, і якщо він є членом сім'ї, то його довготривалі комплекси з великою ймовірністю знайдуть свій відбиток у короткотривалих емоційних проявах жертви. Головне завдання полягає у їх розпізнаванні. Передусім для жертви насилля властиві фізичні сліди на тілі, а також передчасна або несподівана для дитячого віку сексуальність, страх контакту чи то ізоляції (Brino & Williams, 2003). У роботі К. Кендалл-Текетт, Л. Вільямс та Д. Фінкельхор (Kendall-Tackett et al., 1993) зазначено, що переживання сексуального насилля залежить від віку, зокрема діти, які пережили жорстоке ставлення до шести років, страдають від тривожності; а в дослідженні Е. Азеведо (Azevedo, 2001) визначено симптоми, які з'являються після насилля, серед яких – низька самооцінка, труднощі у спілкуванні, сексуальна поведінка, тривога і постійний смуток.

Д. Зоскі переконаний, що емоційні труднощі з травматичним сексуальним досвідом дитини пов'язані з її ментальними уявленнями про об'єкт і самість, які визначаються амбівалентними й дисоційованими образами, що як інтерналізовані негативні уявлення продовжують викликати викривлення у дорослих відносинах аж до негативної проєктивної ідентифікації (Zosky, 1999). Такі порушення здатності до менталізації призводять до збоїв у розпізнаванні суб'єктивних внутрішніх станів, самого себе, інших людей і в подальшому – до помежових станів, як-от афективна нестійкість, імпульсивність, агресивність, ідеалізація або знецінювання відносин, схильність до суїциду, зловживання психоактив-

ними речовинами та іншими формами ризику.

На нашу думку, досить оригінальним є психоаналітичний розгляд агресивного зв'язку психічного функціонування дорослої людини з дитиною, у якій віддзеркалюються проблеми прив'язаності та порушення менталізації. Тобто дорослі, які пережили травматичне дитинство, є більш вразливими і постійно знаходяться у пошуку придушення (витіснення) травми, а саме, деякі характеристики буйних чоловіків часто пов'язані з розвитком патології гальмування дитячої травми. Як тільки у людини відбувається збій у здатності менталізувати і порушується розумова діяльність як уміння розуміти себе та інших із погляду психічних процесів та суб'єктивних станів, то на перший план виходить поведінка, яка провокується агресивними та насильницькими діями. Тому у насильницьких діях, коли виникає відчуття меншого контролю над об'єктом через його автономію, запускається досвід, який реактивує внутрішню модель функціонування, пов'язану зі страхом та тривожними переживаннями, породжуючи агресію та повернення до стану менталізації (Fonagy et al., 2019).

Підтверджуючим прикладним матеріалом слугують дослідження, присвячені вивченню засуджених жінок, а саме: виявлено, що 29,8 % жінок, позбавлених свободи, вважають, що в їхньому сімейному оточенні мали місце види жорсткого ставлення з боку інтимного партнера матері, і з них 24 % уважають самих себе жертвами насилля (Alécio et al., 2022); у дослідженні емоційної сфери ув'язнених за вбивство своїх батьків виявлено, що їхнє дитинство відзначене фізичним та емоційним жорстоким поведінням і недбалістю та сексуальним насильством (Teche & Gomide, 2019); також зафіксовано, що більша частина дитячого та підліткового насилля має сексуальний характер і здійснюється тими, хто живе з жертвою або поряд із нею, що викликає стурбованість щодо соціальної ізоляції (Cardoso & Soares, 2023).

Наведені результати досліджень наголошують, що обов'язковим є розроблення стратегій, які б допомагали дітям, що стали жертвами сексуального насилля. Саме у цьому контексті підкреслюється важливість психотерапії, яка може допомогти дитині переосмислити подію, відтворити втрачений досвід та поновити власний емоційний розвиток. Психотерапія є медіатором впливу сексуального насилля дітей та підлітків. Тому жертви, які отримують адекватне втручання після розкриття інформації про сексуальне насилля, показують зменшення симптомів депресії, тривоги, посттравматичного стресового розладу та змін дисфункціональних переконань і поведінки, викликаних насиллям

(Cohen et al., 2005; Habigzang et al., 2011). Отже, забезпечення доступу дітей і підлітків, які стали жертвами сексуального насилля, до психотерапевтичних утручань із підтверженою ефективністю допоможе знизити витрати на лікування довготривалих наслідків.

Останнім часом практичної респектабельності набувають психоаналітичні технології, а саме: модель психотерапії, що орієнтована на перенос (Kernberg, 2002), та психотерапія, що базується на менталізації (Eizirik M. & Fonagy P., 2009). Так, психотерапія, орієнтована на перенос, базується на класичному психоаналітичному підході до об'єктних відносин та сфокусована на клінічній роботі, спрямованій на інтеграцію поляризованих аспектів репрезентації себе та інших засобом переживання утримання від прив'язаності та розпізнавання афективних станів у тих чи інших ситуаціях. Загалом психотерапія, орієнтована на перенос, дуже ефективна у допомозі дитині справитися з почуттями і болем із перенесеного вторгнення.

Психотерапія, яка базується на менталізації, у центр уваги ставить розвиток помежової психіки пацієнта. Помежове функціонування слід розуміти як наслідок збою розвитку таких здібностей, як репрезентація, регуляція афекту і контроль уваги, у результаті чого починають домінувати примітивні форми суб'єктивності та глибока дезорганізація структури Я. Тому в цьому разі психоаналітик працює у трьох напрямках: стиль прив'язаності, пов'язаний із пригніченням менталізації, внутрішньої реальності до розвитку здатності до менталізації та переживання постійного тиску з метою використання захистів проєктивної ідентифікації деструктивної самості в іншому. У межах роботи з дітьми та підлітками саме відтворення менталізації в контексті встановлення близьких відносин є основним механізмом лікування їхніх розладів психіки після насилля. Фактично менталізація є інтуїтивною емоційною реакцією, а усвідомлення того, що поведінкою людини керують ментальні стани, є почуття неперервності і контролю як переживання себе як агента («ментальна афективність») (Eizirik M. & Fonagy P., 2009).

Здатність розуміти поведінку інших людей із погляду їхніх імовірних думок і почуттів є важливим досягненням у розвитку і тим самим сприяє безпечним відносинам прив'язаності. Отже, наше розуміння інших залежить від того, наскільки адекватно розуміли психічні стани в дитинстві дорослі, які нас виховували, та наскільки дитині вдалося пережити відчуття «раннього зневажання». Погано менталізована реакція на дитину з боку батьків може «підірвати» здоровий розвиток певних соціальних когнітивних здібностей дитини,

особливо афектів та функціонування сфокусованої уваги. Загалом переважно наголошується на таких чинниках порушення нормального розвитку менталізації, де провідна роль відводиться психологічній травмі в дитинстві, особливо якщо вона нанесена особами, до яких дитина прив'язана. У випадку сексуального насилля ця травма породжує страх, який збуджує у дитини систему прив'язаності, а виходить так, що дитина, шукаючи захисту задля заспокоєння, лише посилює тривогу. Така пролонгована тривога стає додатковою перешкодою для розвитку нормального соціального функціонування, а отже, чинником придушення здатності до менталізації.

Для того щоб зрозуміти логіку психотерапії менталізації, слід виокремити три психологічних аспекти порушення менталізації, на якій орієнтована ця технологія. По-перше, це стосується психологічного захисту, який активується задля захисту людини від думок про психічні стани і переживання; по-друге, у результаті травми відбуваються зміни в активності мозку, які «відключають» реальність; по-третє, психологічна травма сприяє гіперчутливості системи прив'язаності, що в комплексі оформлює помежове функціонування психіки аж до глибокої дезорганізації поведінки. А у випадку сексуального насилля дитина переживає постійний тиск на проєктивну ідентифікацію через реекстерналізацію саморуйнівного чужого «я» (Fonagy et al., 2019). Тому саме психотерапію менталізації можна розглядати як загальний механізм багатьох психосоціальних методів лікування наслідків травмування сексуальним насильством дитини.

Бразильський досвід боротьби із сексуальним насиллям дітей та підлітків базується на системі національної програми, яка отримує повідомлення про випадки та звіти щодо випадків (підозр) сексуального насилля. Кожна дитина на основі аналізу рекомендацій служб соціального догляду за дітьми та підлітками, які стали жертвами сексуального насилля, повинна отримати психосоціальну допомогу. Ретельна діагностична оцінка, що верифікує типові симптоми у дітей і підлітків, які стали жертвами сексуального насилля, становить основу для їх спрямування на психотерапію у державній системі охорони здоров'я. Корисним інструментом для такої оцінки є структуроване клінічне інтерв'ю, яке базується на діагностичному та статистичному керівництві щодо визначення психічних розладів у дитячому та підлітковому віці (DSM-IV) (Brasil, 2003). Узяти до уваги результати клінічного інтерв'ю, діти та підлітки з психопатологічними симптомами, які не є тяжкими чи стійкими, спрямовуються у соціальні служби надання психотерапевтичної допомоги

(а не у психіатричні шпиталі). Оскільки у направленні йдеться про психологічну оцінку та багатопрофільну службу психологічної допомоги, то найчастіше застосовується технологія психотерапії менталізації.

Якщо говорити про загальну мету психотерапії менталізації, то передусім це стосується розроблення терапевтичного процесу, у якому сприйняття дитиною власного розуму та усвідомлення інших людей стає центральним моментом лікування. Тобто важливим є навчити дитину відчувати момент розмірковування про щось та момент відчуття щодо себе та сприйняття інших людей.

Класичні апробовані варіанти реалізації психотерапії менталізації: 1 – програма денного стаціонару, яку діти і підлітки відвідують п'ять днів на тиждень із максимальною тривалістю півтора-два роки; 2 – 18-місячне інтенсивне амбулаторне лікування, яке складається з одного індивідуального заняття тривалістю 50–60 хвилин та одного групового заняття тривалістю півтори години на тиждень.

Психотерапія менталізації складається з таких трьох етапів: 1 – оцінка здатності дитини до менталізації (анамнез), де оцінюють контекст важливих відносин, які потребують найбільшої менталізації у відповідь на високий рівень афекту насилля; 2 – проміжний етап характеризується укріпленням терапевтичного альянсу за збереження менталізуючої позиції, де найчастіше психотерапевти в роботі з дітьми займають позицію допитливості або незнання, підкреслюючи свою зацікавленість у дитині з усіма альтернативними варіантами її мислення і сприйняття; 3 – заключний етап розпочинається через рік, і тут ставиться акцент на міжособистісних та соціальних аспектах функціонування дитини, тому визначається індивідуальним підходом.

Також заслуговують на увагу супровідні заходи психосоціальної допомоги, спрямовані на посилення захисної ролі сім'ї, поліпшення сімейних відносин, зменшення почуття стигматизації і провини жертв насилля, а також співдія соціальної реінтеграції дітей та підлітків. З іншого боку, напрямами психотерапевтичної допомоги можуть бути реструктуризація травматичних спогадів, зменшення психопатологічних симптомів, вирішення проблем, що виникли в результаті сексуального насилля, підвищення самооцінки та навчання захисній поведінці. Психологи та психотерапевти соціально-психологічних центрів допо-

моги успішно проводять ці заходи в режимі врахування складності ситуацій та соціальної групи пацієнтів, а саме як надання базового соціального захисту з метою передбачення ситуацій ризику та посилення суспільних та сімейних зв'язків дорослих і дітей у ситуації соціальної вразливості, депривації та бідності; спеціального соціального захисту як форми допомоги, спрямованої на сім'ї та окремих осіб, які належать до групи особистого та соціального ризику порушення їхніх прав і потребують реструктуризації сімейної групи та створення нових моральних і афективних орієнтирів; складного соціального захисту як форми соціального підтримки (харчування, житло, гігієна) для осіб, які пережили ситуації втрати та катастрофи.

Діти та підлітки, які пережили сексуальне насилля, переважно отримують допомогу у спеціальних службах соціального захисту в силу порушення їхніх прав. Окрім психосоціального моніторингу, обов'язковим є врахування їхніх психопатологічних станів, що потребує кваліфікованого психотерапевтичного втручання. Таким чином, дотримується право як дорослих людей, так і дітей із психічними розладами на отримання лікування в системі охорони здоров'я за виявлення проблем і потреб.

Висновки

Запропонований історико-методологічний екскурс у проблему дитячого насилля підкреслює важливість її поглибленого вивчення з психоаналітичного погляду. У ході теоретичного аналізу помітним є те, що саме психоаналітична теорія надає важливі допоміжні засоби для адекватної оцінки, відповідно, й втручання з урахуванням інтрапсихічних характеристик кожного суб'єкта. Розкрито технологію психотерапії менталізації як чуттєвого втручання у внутрішній світ дітей, які зазнали сексуального насилля. Досвід бразильських психотерапевтів становить потужну ланку з визначення інтервенційних дій із розроблення та підтримки кваліфікаційних програм проти насилля дітей та підлітків. Також психотерапевтичне лікування в дитячому віці може знизити ризик повторної віктимзації та розвитку агресивної поведінки, яка сприяє підтриманню циклів насилля як у сім'ї, так і за її межами.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є розроблення й упровадження психоконсультаційних програм психоаналітичного спрямування для вирішення проблем насилля дитини та підтримки її ментального здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузікова С.Б., Зливков В.Л., Лукомська С.О. Вікові особливості переживання травм війни: інтегративний підхід. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки»*. 2022. Вип. 2. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-2-9>.
2. Литвиненко О.Д., Чижевич О.А. Образ жертви сексуального насильства очима сучасної молоді. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Вип. 5. С. 188–194. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/90/87> (дата звернення: 01.08.2023).
3. Alécio Y.B., Ormeño G.R., Priolo Filho S.R. & Dallarosa A.R. Mulheres encarceradas: histórico de maus-tratos e exposição dos filhos à violência do parceiro íntimo. *Psicologia Argumento*. 2022. № 40 (111). DOI: <https://doi.org/10.7213/psicolargum.40.111.AO01>.
4. Azevedo E.C. Atendimento psicanalítico a crianças e adolescentes vítimas de abuso sexual. *Psicologia Ciência e Profissão*. 2001. № 21 (4). P. 66–77. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_serial&lng=pt&pid=1414-9893 (дата звернення: 01.08.2023).
5. Brasil H.H.A. Desenvolvimento da versão brasileira da K-SADS-PL (Schedule for Affective Disorders and Schizophrenia for School Aged Children Present and LifetimeVersion) e estudo de suas propriedades psicométricas. Tese de Doutorado, Curso de Pós-Graduação em Psiquiatria e Psicologia Médica, Universidade Federal de São Paulo. São Paulo, 2003. 138 p. URL: <https://repositorio.unifesp.br/bitstream/handle/11600/18619/Publico-18619.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 01.08.2023).
6. Brino R.F. & Williams L.C.A. Concepções da professora acerca do abuso sexual infantil. *Cadernos de Pesquisa*. 2003. № 119. P. 113–128. URL: http://scielo.br/scielo.php?script=sci_serial&pid=0100-1574&lng=pt&nrm=iso (дата звернення: 01.08.2023).
7. Cardoso Ch.P.H., Soares E.C. Percursos da denúncia: Violência contra crianças e adolescentes. *Psicologia Argumento*. 2023. № 41 (113). DOI: <https://doi.org/10.7213/psicolargum.41.113.AO04>.
8. Cerqueira D. Atlas da Violência 2021. São Paulo: FBSP, 2021. URL: <https://www.ipea.gov.br/atlasviolencia/publicacoes> (дата звернення: 01.08.2023).
9. Cohen J.A., Mannarino A.P. & Knudsen K. Treating sexually abused children: 1 year follow-up of a randomized controlled trial. *Child Abuse & Neglect*. 2005. № 29 (2). P. 135–145. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.12.005>.
10. Eizirik M. & Fonagy P. Terapia de mentalização para pacientes com transtorno de personalidade borderline: uma atualização. *Revista Brasileira de Psiquiatria*. 2009. № 31 (1). P. 72–75. URL: <https://www.scielo.br/j/rbp/a/5jkVYLcKq7xft3hqScvLgv/> (дата звернення: 01.08.2023).
11. Fonagy P., Gergely G., Jurist E. & Target M. *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. New York – London, 2019. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429471643>.
12. Freud S. Além do princípio do prazer. *Obras completas*. 1920. Vol. 14. São Paulo : Companhia das Letras, 2010a. P. 161–239.
13. Freud S. Batem numa criança?: contribuição ao conhecimento da genese das perversões sexuais. *Obras completas*. 1919. Vol. 14. São Paulo : Companhia das Letras, 2010b. P. 293–327.
14. Freud S. O instinto e suas vicissitudes (2015). *Obras completas*. Vol. 12. São Paulo : Companhia das Letras, 2010c. P. 38–60.
15. Freud S. O problema econômico do masoquismo. *Obras completas*. 1924. Vol. 16. 1 ed. São Paulo : Companhia das Letras, 2011a. P. 184–202.
16. Freud S. O mal-estar na civilização. *Obras completas*. 1930. Vol. 18. São Paulo : Companhia das Letras, 2011b. P. 9–286.
17. Habigzang L.F., Ramos M.S., Koller S.H. A revelação de abuso sexual: Medidas adotadas pela rede de apoio. *Psicologia: Teoria e Pesquisa (Brasília)*. 2011. № 27 (4). P. 467–473. DOI: <http://dx.doi.org/10.1590/S0102-37722011000400010>.
18. Kendall-Tackett K.A., Williams L.M. & Finkelhor D. Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 1993. № 113. P. 164–180. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.1.164>.
19. Kernberg O. *Transference focused psychotherapy for borderline patient*. New York : Basic Books, 2002. 284 p.
20. Kernberg O.F. *Agressão nos transtornos de personalidade e nas perversões*. Porto Alegre : Artes Médicas, 1995. 328 p.
21. Kristensen C.H. *Abuso sexual em meninos* : dissertação de Mestrado publicada. Universidade Federal do Rio Grande do Sul. Porto Alegre, Brasil. 1996. 106 p. URL: <https://lume.ufrgs.br/bitstream/handle/10183/1432/000177073.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).
22. Kronbauer J.F.D. & Meneghel S.N. Perfil da violência de gênero perpetrada por companheiro. *Revista de Saúde Pública*. 2005. № 39 (5). P. 695–701. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0034-89102005000500001>.
23. Lamanno-Adamo V.L.C. Violência doméstica: uma contribuição da psicanálise. *Ciências & Saúde Coletiva*. 1999. № 4. P. 159–169. DOI: <https://doi.org/10.1590/S1413-81231999000100013>.
24. Maciel R.A. & Rosemburg C.P. A relação mãe-bebê e a estruturação da personalidade. *Saúde e Sociedade*. 2006. № 15 (2). P. 96–112. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0104-12902006000200010>.
25. Pelisoli C. & Dell'Aglio D.D. Do segredo à possibilidade de reparação: Um estudo de caso sobre relacionamentos familiares no abuso sexual. *Contextos Clínicos*. 2008. № 1 (2). P. 49–60. URL: <http://pepsic.bvsalud.org/pdf/cclin/v1n2/v1n2a01.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).

26. Pfeiffer L. & Salvagni E.P. Visão atual do abuso sexual na infância e adolescência. *Jornal de Pediatria*. 2005. № 81 (5). P. 197–204. URL: <https://www.scielo.br/j/jped/a/xSpbpyzxKKqQWDBm3Nr6H6s/abstract/?lang=pt> (дата звернення: 01.08.2023).
27. Schmidt-Hellerau C. Why aggression? Metapsychological, clinical and technical considerations. *The International Journal of Psychoanalysis*. 2002. № 83 (6). P. 1269–1289. DOI: <https://doi.org/10.1516/002075702320888639>.
28. Teche A.M.F. & Gomide P.I.C. Abuse suffered by parricides in childhood. *Psicologia Argumento*. 2019. № 36 (93). P. 296–312. DOI: <https://doi.org/10.7213/psicolargum.36.93.AO02>.
29. UNICEF. História dos direitos da criança. URL: <https://www.unicef.org/brazil/historia-dos-direitos-da-crianca> (дата звернення: 01.08.2023).
30. Violência e psicanálise: atualizações intersaberes / org. Jacqueline de Oliveira Moreira e Miriam Dibieux Rosa. São Paulo : São Paulo Instituto de Psicologia da Universidade de São Paulo. 2021. 390 p. URL: <https://www.livrosabertos.sibi.usp.br/portaldelivrosUSP/catalog/download/721/640/2378?inline=1> (дата звернення: 01.08.2023).
31. Williams L.C.A. Sobre deficiência e violência: Reflexos para uma análise de revisão na área. *Revista Brasileira de Educação Especial*. Marília, 2003. № 9 (2). P. 141–154. URL: <http://educa.fcc.org.br/pdf/rbee/v09n02/v09n02a03.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).
32. Zosky D.L. The application of object relations. Theory to domestic violence. *Clinical Social Work Journal*. 1999. № 27 (1). P. 55–69. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1022861331105>.

REFERENCES:

1. Alécio Y.B., Ormeño G.R., Priolo Filho S.R. & Dallarosa A.R. (2022). Mulheres encarceradas: histórico de maus-tratos e exposição dos filhos à violência do parceiro íntimo. *Psicologia Argumento*. № 40 (111). DOI: <https://doi.org/10.7213/psicolargum.40.111.AO01> [in Portuguese].
2. Azevedo E.C. (2001). Atendimento psicanalítico a crianças e adolescentes vítimas de abuso sexual. *Psicologia Ciência e Profissão*. 21 (4). 66–77. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_serial&lng=pt&pid=1414-9893 [in Portuguese].
3. Brasil H.H.A. (2003). Desenvolvimento da versão brasileira da K-SADS-PL (Schedule for Affective Disorders and Schizophrenia for School Aged Children Present and LifetimeVersion) e estudo de suas propriedades psicométricas. Tese de Doutorado, Curso de Pós-Graduação em Psiquiatria e Psicologia Médica, Universidade Federal de São Paulo. São Paulo, 138 p. URL: <https://repositorio.unifesp.br/bitstream/handle/11600/18619/Publico-18619.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Portuguese].
4. Brino R.F. & Williams L.C.A. (2003). Concepções da professora acerca do abuso sexual infantil. *Cadernos de Pesquisa*. 119, 113–128. URL: http://scielo.br/scielo.php?script=sci_serial&pid=0100-1574&lng=pt&nrm=iso [in Portuguese].
5. Cardoso Ch.P.H. & Soares E.C. (2023). Percursos da denúncia: Violência contra crianças e adolescentes. *Psicologia Argumento*. 41 (113). DOI: <https://doi.org/10.7213/psicolargum.41.113.AO04>. [in Portuguese].
6. Cerqueira D. (2021). Atlas da Violência 2021. São Paulo: FBSP. URL: <https://www.ipea.gov.br/atlasviolencia/publicacoes> [in Portuguese].
7. Cohen J.A., Mannarino A.P. & Knudsen K. (2005). Treating sexually abused children: 1 year follow-up of a randomized controlled trial. *Child Abuse & Neglect*. 29 (2), 135–145. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.12.005>.
8. Eizirik M. & Fonagy P. (2009). Terapia de mentalização para pacientes com transtorno de personalidade borderline: uma atualização. *Revista Brasileira de Psiquiatria*. 31 (1). 72–75 ; <https://www.scielo.br/j/rbp/a/5jkVYLcKq7xfxt3hqScvLgv/> [in Portuguese].
9. Fonagy P., Gergely G., Jurist E. & Target M. (2019). *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. New York–London. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429471643>
10. Freud S. (2010b). “Batem numa criança”: contribuição ao conhecimento da genese das perversões sexuais (1919). Obras completas. Vol. 14. São Paulo : Companhia das Letras. 293–327 [in Portuguese].
11. Freud S. (2010a). Além do princípio do prazer (1920). Obras completas. Vol. 14. São Paulo : Companhia das Letras. 161–239 [in Portuguese].
12. Freud S. (2015). *O instinto e suas vicissitudes*. Obras completas. Vol. 12. São Paulo : Companhia das Letras. 38–60 [in Portuguese].
13. Freud S. (2011b). *O mal-estar na civilização* (1930). Obras completas. Vol. 18. São Paulo : Companhia das Letras. 9–286 [in Portuguese].
14. Freud S. (2011a). *O problema econômico do masoquismo* (1924). Obras completas. Vol. 16. 1 ed. São Paulo : Companhia das Letras. 184–202 [in Portuguese].
15. Habigzang L.F., Ramos M.S. & Koller S.H. (2011). A revelação de abuso sexual: Medidas adotadas pela rede de apoio. *Psicologia: Teoria e Pesquisa (Brasília)*. 27 (4), 467–473. DOI: <http://dx.doi.org/10.1590/S0102-37722011000400010> [in Portuguese].
16. Kendall-Tackett K.A., Williams L.M. & Finkelhor D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*. 113, 164–180. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.1.164>
17. Kernberg O. (2002). *Transference focused psychotherapy for borderline patient*. New York : Basic Books. 284 p.
18. Kernberg O.F. (1995). *Agressão nos transtornos de personalidade e nas perversões*. Porto Alegre: Artes Médicas. 328 p. [in Portuguese].

19. Kristensen C.H. (1996). *Abuso sexual em meninos* : dissertação de Mestrado publicada. Universidade Federal do Rio Grande do Sul. Porto Alegre, Brasil. 106 p. URL: <https://lume.ufrgs.br/bitstream/handle/10183/1432/000177073.pdf> [in Portuguese].
20. Kronbauer J.F.D. & Meneghel S.N. (2005). Perfil da violência de gênero perpetrada por companheiro. *Revista de Saúde Pública*. 39 (5), 695–701. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0034-89102005000500001> [in Portuguese].
21. Kuzikova S.B., Zlyvko V.L., Lukomska S.O. (2022). Vikovi osoblyvosti perezhyvannia travm viiny: intehratyvnyi pidkhid [Age characteristics of experiencing war trauma: an integrative approach]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu; Serii Psykholohichni nauky*. 2. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-2-9> [in Ukrainian].
22. Lamanno-Adamo V.L.C. (1999). Violência doméstica: uma contribuição da psicanálise. *Ciências & Saúde Coletiva*. 4, 159–169. DOI: <https://doi.org/10.1590/S1413-81231999000100013> [in Portuguese].
23. Lytvynenko O.D., Chyzyevych O.A. (2018). Obraz zhertvy seksualnoho nasylstva ochyma suchasnoi molodi [The image of a victim of sexual violence through the eyes of modern youth]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu; Serii Psykholohichni nauky*. 5. 188–194. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/90/87> [in Ukrainian].
24. Maciel R.A. & Rosemburg C.P. (2006). A relação mãe-bebê e a estruturação da personalidade. *Saúde e Sociedade*. 15 (2), 96–112. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0104-12902006000200010> [in Portuguese].
25. Pelisoli C. & Dell'Aglio D.D. (2008). Do segredo à possibilidade de reparação: Um estudo de caso sobre relacionamentos familiares no abuso sexual. *Contextos Clínicos*. 1 (2), 49–60. URL: <http://pepsic.bvsalud.org/pdf/cclin/v1n2/v1n2a01.pdf> [in Portuguese].
26. Pfeiffer L. & Salvagni E.P. (2005). Visão atual do abuso sexual na infância e adolescência. *Jornal de Pediatria*. 81 (5), 197–204 ; <https://www.scielo.br/j/jped/a/xSpbpyzxKKqQWDBm3Nr6H6s/abstract/?lang=pt> [in Portuguese].
27. Schmidt-Hellerau C. (2002). Why aggression? Metapsychological, clinical and technical considerations. *The International Journal of Psychoanalysis*. 83 (6). 1269–1289. DOI: <https://doi.org/10.1516/002075702320888639>.
28. Teche A.M.F. & Gomide P.I.C. (2019). Abuse suffered by parricides in childhood. *Psicologia Argumento*. 36 (93), 296–312. DOI: <https://doi.org/10.7213/psicolargum.36.93.AO02>
29. UNICEF. História dos direitos da criança. URL: <https://www.unicef.org/brazil/historia-dos-direitos-da-crianca> [in Portuguese].
30. Violência e psicanálise: atualizações intersaberes / org. Jacqueline de Oliveira Moreira e Miriam Dibieux Rosa (2021). São Paulo : São Paulo Instituto de Psicologia da Universidade de São Paulo. 390 p. URL: <https://www.livrosabertos.sibi.usp.br/portaldelivrosUSP/catalog/download/721/640/2378?inline=1> [in Portuguese].
31. Williams L.C.A. (2003). Sobre deficiência e violência: Reflexos para uma análise de revisão na área. *Revista Brasileira de Educação Especial*. Marília. 9 (2), 141–154. URL: <http://educa.fcc.org.br/pdf/rbee/v09n02/v09n02a03.pdf> [in Portuguese].
32. Zosky D.L. (1999). The application of object relations. Theory to domestic violence. *Clinical Social Work Journal*. 27 (1), 55–69. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1022861331105>

Стаття надійшла до редакції 29.08.2023.
The article was received 29 August 2023.